

Lovforslag nr. L 10. Fremsat den 5. oktober 2000 af miljø- og energiministeren (Svend Auken)

Forslag

til

Lov om ændring af lov om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen

§ 1

I lov nr. 184 af 20. marts 1918 om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen ændres i § 1 »80 år« til: »82 år«.

§ 2

Loven træder i kraft den 8. januar 2001.

Bemærkninger til lovforslaget

Almindelige bemærkninger

1. Indledning

Gudenåen er Danmarks længste vandløb og afvander et areal på ca. 260.000 ha fra udspringet i Tinnet Krat i Vejle Amt og frem til udløbet i Randers Fjord. Vandsystemet rummer et alsidigt plante- og dyreliv. Bl.a. er der registreret ca. 30 fiskearter i Gudenåen og dens tilløb. Gennem tiderne har der været et betydeligt fiskeri efter bl.a. ål, laks, ørred og helt. Gudenåen har desuden haft stor betydning som transportvej (pramfart), ligesom dens vandkraft har været udnyttet siden middelalderen – først til at drive vandmøller, senere under 1800-tallets industrialisering til at drive fabrikkernes maskineri og endelig siden 1. verdenskrig og frem til i dag til at producere elektricitet.

Tangeværket blev anlagt i årene 1918-21 med udgangspunkt i et forslag fra 1904 om at udnytte den vedvarende energi i Gudenåen til elproduktion. Efter ansøgning fra Århus Kommune og Viborg Amtsråd fik Gudenaacentralen (Tangeværket) den 11. juli 1918 meddelt koncession i medfør af lov nr. 184 af 20. marts 1918 om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen (Folketingstidende 1917-18, spalte 3226, Landstingstidende 1917-18, spalte 1843). Koncessionen blev i overensstemmelse med loven meddelt for en periode på 80 år fra den dag, værket blev taget i brug, dvs. fra den 8. januar 1921.

Værket omfatter som anlæg den 800 m lange hoveddæmning, der opstemmer Gudenåen mellem Kongensbro og Bjerringbro til Tange Sø, to mindre sekundære dæmninger, indløbskanalen og kraftværket. Med opførelsen af hoveddæmningen på tværs af Gudenådalen opstod Tange Sø, og ca. 13 km af Gudenåens oprindelige hovedløb forsvandt. Nedstrøms Tangeværket blev Gudenåen uddybet ca. 1 m med henblik på at øge vandets faldhøjde gennem turbinerne til ca. 10 m.

Tangeværket er Danmarks største vandkraftværk. Værket, som har en installeret effekt på 3,3 MW, er et af de 20 vandkraftværker, som blev opført i tiåret omkring 1. verdenskrig. Fem af værkerne - herunder Tan-

geværket – er markant større end de øvrige værker, og elproduktionen fra disse fem værker udgør godt 85 pct. af den samlede elproduktion fra de danske vandkraftværker. Tangeværkets produktion er omkring det dobbelte af det næststørste anlæg, Karlsgårde. Udnyttelsen af vandkraft i Danmark bidrager sammen med de øvrige, vedvarende energikilder til en renere energiforsyning med hensyn til CO₂-udslip mv., men den samlede energiforsyning fra de nuværende vandkraftanlæg er ubetydelig. Tangeværkets andel af landet samlede elproduktion er kun ca. 0,3 %.

Værket ejes af Gudenaacentralen A.m.b.a., som pt. har følgende andelshavere: Århus Kommune, Ebeltoft Kommune, Energiselskabet ARKE, Galten Elværk, Grenå Kommune, Midtjysk Elforsyning, SE-Energi, Skanderborg Kommune og Viborg Kommune.

Laksefiskeriet i Gudenåen er veldokumenteret gennem tiden, men allerede i sidste halvdel af 1800-tallet skete der et fald i dette fiskeri, hvilket bl. a. kan forklares med et forudgående kraftigt fiskeri samt bortgravning af gydebanks i forbindelse med pramfarten.

I forbindelse med Tangeværkets opførelse blev der etableret en fisketrappe ved værket, der skulle sikre, at fiskene, bl.a. laks og ørred, fortsat kunne vandre frit i Gudenåen. Fisketrappen virkede dog ikke efter hensigten, hvilket medførte, at fiskene blev afskåret fra at vandre opstrøms Tange Sø. Konsekvenserne heraf blev katastrofale for laks og havørred, da de blev forhindret i at vandre op til gydeområderne, der lå opstrøms Tange Sø. Omkring 1930 blev den sidste laks fanget i Gudenåen, hvorefter den oprindelige Gudenå-laksestamme betragtedes som uddød. Havørredbestanden i tilløbene opstrøms Tangeværket opretholdes alene gennem udsætninger, idet smolt dødeligheden ved træk gennem Tange Sø er så høj, at der ikke er mulighed for artens selvreproduktion. Samtidig indebærer Tangeværket under de nuværende forhold en spærring for en række andre fisk, som vandrer op- og nedstrøms i Gudenåen, herunder truede arter som stamsild og lampretter.

Omkring 1980 blev fisketrappen ved Tangeværket ombygget, og i 1993 blev der i forbindelse med fiske-

trappen etableret og skråtstillet gitter med henblik på at forbedre fisketrappens virkning. Siden 1990 er der gennem udsætninger gjort forgæves forsøg på at genindføre en naturlig, selvreproducerende laksebestand i Gudenåen. Sideløbende er der foretaget flere fysiske tiltag i Gudenåen og dens tilløb med henblik på at forbedre forholdene for fiskebestandene generelt. Det omfatter bl.a. etablering og forbedring af fiskepassager (fx. ved Vestbirk Vandkraftværk, Ry Mølle og Klostermølle), af gyde- og opvækstområder samt regulering af fiskeriet i Gudenåen og i Randers Fjord.

Det knytter sig betydelige kulturhistoriske interesser til det samlede anlæg ved Tangeværket, som i de første år efter anlæggelsen forsynede store dele af Midtjylland med elektricitet. Værket og dets omgivelser, herunder Danmarks største kunstigt skabte sø, Tange Sø, udgør et sammenhængende kulturmiljø med hoveddæmningen med frisluse, de to sekundære dæmninger, indløbskanalen mellem Tange Sø og værket, selve kraftværket med stigning samt transformatorårne og funktionærboliger.

Med dæmningen opstod Tange Sø. I og omkring søen er der i årenes løb opstået et alsidigt plante- og dyreliv. Der er endvidere store rekreative interesser knyttet til søen, bl.a. fiskeri, sejlad, fugleobservationer mv., og området er et populært udflugts- og vandreområde. Søen passeres hvert år af ca. 5.500 kanoer.

I 1995 igangsatte Skov- og Naturstyrelsen en temagennemgang med henblik på evt. bygningsfredning af vandkraftværker. Gennemgangen resulterede i rapporten Vanddrejve elværker i Danmark, 1890-1940, som omfatter omkring 110 værker. På grundlag af rapporten har Det Særlige Bygningssyn indstillet 4 værker til fredning, bl.a. Tangeværket, hvor Bygningssynet har indstillet, at hoveddæmningen med frisluse, de to sekundære dæmninger, indløbskanalen mellem Tange Sø og kraftværket samt kraftværket med stigning bygningsfredes. Bygningssynet har endvidere anbefalet, at der udarbejdes en bevarende lokalplan til beskyttelse af den del af det samlede kulturmiljø ved Tangeværket, som ikke er omfattet af forslaget om bygningsfredning. Fredningssagen er endnu ikke igangsat.

2. Hovedtræk i lovforslaget

Med lovforslaget gives der hjemmel til at forlænge den koncession, som Gudenaacentralen har til udnyttelse af vandkraften i Gudenåen i medfør af den særlige koncessionslov fra 1918, med 2 år, dvs. indtil den 8. januar 2003. 1918-lovens § 1 fastlægger, at koncessionen gælder i 80 år fra den dag, da Tangeværket åbnes for drift, hvilket skete den 8. januar 1921.

3. Baggrund for lovforslaget

I forsommeren 2000 sendte Miljø- og Energiministeriet et lovudkast i offentlig høring, som indebar en ophævelse af 1918-loven samt forlængelse af koncessionen i 2½ år. Baggrunden herfor var, at 1918-lovens § 1, litra p, fastsætter, at det skal afgøres ved lov, hvordan der skal forholdes med Tangeværket, når koncessionen udløber. Det bemærkes i denne forbindelse, at Gudenaacentralens særlige rettigheder til opstemning efter 1918-loven ophører, når koncessionen udløber.

Ophævelse af 1918-loven uden samtidig vedtagelse af en ny speciel lov for Tangeværket ville indebære, at reguleringen af værket fremover skulle ske ved den almindelige lovgivning på området, primært vandløbsloven, naturbeskyttelsesloven og elforsyningsloven. Begrundelsen for at forlænge koncessionen i 2½ år var at give Viborg Amtsråd som myndighed efter vandløbsloven og naturbeskyttelsesloven den nødvendige tid til at fastsætte vilkårene for Tangeværkets fremtidige drift.

Høringssvarene har ikke entydigt tilsluttet sig denne model. Regeringen finder derfor, at der er behov for at foretage en nærmere undersøgelse af konsekvenserne af to af de løsningsmodeller, der har været fremme i debatten om den fremtidige ordning omkring Tange Sø og Tangeværket, nemlig dels et kort omløbsstryk uden om Tangeværket, dels et langt omløbsstryk uden om Tange Sø, idet ingen af de fremførte modeller har været tilstrækkeligt belyst til, at der kunne træffes afgørelse om, hvilken løsning af passagemulighederne, som bør gennemføres. Regeringen anser det for et overordnet mål bedst muligt at genskabe et naturligt dyre- og planteliv i Gudenåen. Endvidere bør Tange Sø bevares af hensyn til de rekreative værdier og det dyre- og planteliv, der er opstået i og omkring søen.

Et kort omløbsstryk (ca. 1½ km) uden om Tangeværket kan etableres som et stenstryk, hvor vandindtaget til stryget placeres i hoveddæmningen tæt ved frislusen og udmunder i Gudenåen umiddelbart nedstrøms værket. Der kan evt. gennem udlægning af grusbanker etableres nye gyde- og opvækstområder for bl.a. havørred. Vandføringsforholdene gennem omløbsstryget er en væsentlig faktor for fiskenes muligheder for passage forbi værket.

Et langt omløbsstryk (10-15 km) uden om Tange Sø bør tage udgangspunkt i en løsning, der omfatter etablering af et vandløb, der i princippet skal erstatte den del af Gudenåen, der befinder sig på bunden af Tange Sø. Det vil sige et vandløb, der kan føre hele Gudenåens vandføring med et "naturligt" slyngnet forløb, gode fysiske forhold, der indeholder gyde- og opvækstom-

råder for bl.a. ørred, jævnt fald på hele forløbet og eliminering af stuvningspåvirkningen af Gudenåen fra Tange Sø.

Ved at forlænge koncessionen for Tangeværket i 2 år gives der mulighed for at få en grundig belysning af konsekvenserne af disse to modellers betydning for vandkvaliteten i åforløbet samt for op- og nedstrøms-passage-, sprednings- og reproduktionsmuligheder for fisk og andet dyre- og planteliv. Der skal tillige tilvejebringes en nøjere vurdering af konsekvenserne på det omkringliggende landskab af de to modeller og en vurdering af de kulturhistoriske forhold. Endelig skal der gennemføres en analyse af de økonomiske konsekvenser, som må antages at være væsentligt forskellige for de to modeller.

Der nedsættes en arbejdsgruppe bestående af Miljø- og Energiministeriet, Fødevareministeriet, Viborg Amt og Århus Amt. Arbejdsgruppen skal udarbejde grundlaget for undersøgelsen af den fremtidige ordning og vil blive inddraget i det videre arbejde. Det er formålet med undersøgelsen at tilvejebringe et samlet beslutningsgrundlag for den fremtidige ordning omkring Tange Sø og Tangeværket.

Det er hensigten, at der efter ca. 1 års forløb skal foretages en midtvejsstatus med henblik på, at regeringen kan beslutte, hvilken ordning, som ud fra en samlet afvejning af de forskellige interesser og konsekvenser anses for at være den optimale, således at der i folketingsåret 2002-03 kan fremsættes lovforslag om den permanente, fremtidige ordning.

4. Forholdet til anden lovgivning

Da lovforslaget ikke medfører ændringer af bestående forhold, har det ikke egentlige relationer til anden lovgivning. Det bemærkes dog, at fiskeriloven (jf. lov nr. 281 af 12. maj 1999) gælder for anlægget ved Tangeværket. I bekendtgørelse nr. 498 af 14. december 1999 om ålepas, ungfishesluser samt afgittringer i ferske vande, der er udstedt med hjemmel i fiskeriloven, er der fastsat bestemmelser om, at der skal være afgittring ved indløbet til turbiner med en gitterafstand på højst 10 mm og ved udløbet med en gitterafstand på højst 20 mm. Afgittringen ved indløbet til Tangeværkets turbiner har hidtil ikke opfyldt disse bestemmelser, da der har været givet dispensation. Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri har imidlertid stil-

let krav om, at der etableres afgittring efter de generelle regler.

5. Lovforslagets økonomiske og administrative konsekvenser for det offentlige

Lovforslaget har ikke økonomiske konsekvenser for kommuner. Udgifterne ved undersøgelsen af de to løsningsmodeller, der er nævnt ovenfor under afsnit 3, skønnes at udgøre 2-4 mio. kr. og vil blive afholdt af Fødevareministeriet og Miljø- og Energiministeriet, herunder de berørte forskningsinstitutioner, inden for de eksisterende bevillingsmæssige rammer samt i mindre omfang Viborg Amt, der er vandløbsmyndighed på den pågældende strækning af Gudenåen.

Forslaget medfører ikke administrative konsekvenser for hverken staten, amter eller kommuner.

6. Lovforslagets økonomiske og administrative forhold for erhvervslivet

Lovforslaget har ikke konsekvenser for erhvervslivet.

7. Miljømæssige konsekvenser af lovforslaget

Da lovforslaget alene indebærer en forlængelse af den 80 år gamle koncession, har det ikke miljø- eller naturmæssige konsekvenser. I forbindelse med den undersøgelse af de to løsningsmodeller, der er nævnt ovenfor i afsnit 3, vil bl.a. de miljø- og naturmæssige konsekvenser blive vurderet, og konsekvenserne vil blive gengivet i det lovforslag, der i folketingsåret 2002-03 skal fremsættes om den fremtidige løsning.

8. Forholdet til EU-retten

Forslaget indeholder ikke EU-retlige aspekter.

9. Høring over lovforslaget

Det oprindelige lovudkast har været til høring hos en række myndigheder og organisationer.

Kommentarer i forbindelse med høringen er modtaget fra følgende: Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, Kulturministeriet, Finansministeriet, Viborg Amt, Århus Amt, Randers Kommune, Gudenåcentralen, Gudenåsamslutningen Lakseprojektet, Friluftsrådet, Danmarks Sportsfiskerforbund, Danmarks Idræts-Forbund, Elmuseet, Danmarks Naturfredningsforening, Dansk Ornitologisk Forening, Ferskvandsfiskeriforeningen for Danmark og Advokatrådet.

Vurdering af konsekvenserne af lovforslaget

	Positive konsekvenser/mindre udgifter	Negative konsekvenser/merudgifter
Økonomiske konsekvenser for stat, kommuner og amtskommuner	Ingen	2-4 mio. kr., jf. almindelige bemærkninger afsnit 5
Administrative konsekvenser for stat, kommuner og amtskommuner	Ingen	Ingen
Økonomiske konsekvenser for erhvervslivet	Ingen	Ingen
Administrative konsekvenser for erhvervslivet	Ingen	Ingen
Miljømæssige konsekvenser	Ingen	Ingen
Administrative konsekvenser for borgerne	Ingen	Ingen
Forholdet til EU-retten	Indeholder ikke EU-retlige aspekter	

ovenfor i de almindelige bemærkninger afsnit 3. Formelt vil koncessionen blive forlænget ved en administrativ afgørelse fra Miljø- og Energiministeriet.

Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser

Til § 1

Med denne bestemmelse foreslås hjemmel i 1918-loven til at forlænge Tangeværkets koncession i 2 år med henblik på at foretage nærmere undersøgelser – såvel økonomisk som miljø-, natur- og landskabsmæssigt – af de to løsningsmodeller, der er omtalt

Til § 2

Det foreslås, at loven træder i kraft den dato, da den koncession, som er meddelt Tangeværket i medfør af 1918-loven, udløber, dvs. 80 år efter at værket blev taget i brug den 8. januar 1921.

Gældende formulering

§ 1. Ministeren for offentlige arbejder bemyndiges til at meddele Viborg Amtsråd og Århus Byråd samt de andre amtsråd og byråd i Viborg, Århus og Randers amter, som måtte slutte sig til det fra de fornævnte kommunale bestyrelser allerede fremkomne andragende, koncession på udnyttelse af vandkraften i Gudenå ved anlæg af et elektricitetsværk ved Tange og et mindre værk i nærheden af Kongensbro og ved disse værkers drift i 80 år fra den dag at regne, da værket ved Tange åbnes for drift.

Lovforslaget

§ 1. Ministeren for offentlige arbejder bemyndiges til at meddele Viborg Amtsråd og Århus Byråd samt de andre amtsråd og byråd i Viborg, Århus og Randers amter, som måtte slutte sig til det fra de fornævnte kommunale bestyrelser allerede fremkomne andragende, koncession på udnyttelse af vandkraften i Gudenå ved anlæg af et elektricitetsværk ved Tange og et mindre værk i nærheden af Kongensbro og ved disse værkers drift i 82 år fra den dag at regne, da værket ved Tange åbnes for drift.

F. t. l. vedr. udnyttelse af vandkraften i Gudenåen

Til lovforslag nr. L 10. Skriftlig fremsættelse (5. oktober 2000)

Miljø- og energiministeren (Svend Auken) :

Herved tillader jeg mig for Folketinget at fremsætte:

Forslag til lov om ændring af lov om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen.

(Lovforslag nr. L 10).

Gudenåen er som Danmarks længste vandløb et væsentligt element i det danske landskab. I de senere år er der foretaget flere fysiske tiltag i Gudenåen og dens tilløb med henblik på at forbedre forholdene for fiskebestandene, f. eks. i form af etablering og forbedring af fiskepassager ved opstemningsværker, af gyde- og opvækstområder samt regulering af fiskeriet i Gudenåen og Randers Fjord.

I årene 1918-21 blev Tangeværket anlagt med hjemmel i loven fra 1918 om udnyttelse af vandkraften i Gudenåen. I forbindelse med dette anlæg blev der anlagt en kunstig sø, Tange Sø. Koncessionen til udnyttelse af vandkraften, som blev meddelt Gudenaacentralen (Tangeværket) i medfør af 1918-loven, udløber den 8. januar 2001. Ifølge den nævnte lovs § 1, litra p, skal det fastsættes ved lov, hvordan der skal forholdes med Tangeværket, når koncessionen udløber 80 år efter værkets ibrugtagning, hvilket skete den 8. januar 1921.

Igennem de nu 80 år, hvor Tangeværket og Tange Sø har eksisteret, er der opstået et alsidigt plante- og dyreliv, ligesom området benyttes flittigt af mennesker til forskellige friluftsmål. Der knytter sig endvidere betydelige kulturhistoriske interesser til området med det samlede

anlæg ved Tangeværket, der er Danmarks største vandkraftværk.

På den anden side har etableringen af Tange Sø betydet, at mulighederne for at fisk, især havørred og laks kan vandre i Gudenåsystemet, er blevet betydeligt forringet.

Der har gennem de senere år været ført en livlig debat om, hvordan forholdene omkring Tangeværket og Tange Sø burde være fremover, og der har været fremført forskellige løsningsmodeller. Ingen af disse modeller har imidlertid været tilstrækkeligt belyst for så vidt angår såvel økonomien som interesser vedrørende natur, miljø, landskab og kulturhistorie til at kunne træffe afgørelse, der i tilstrækkelig grad afvejer de modstående modstående hensyn, der skal varetages. Regeringen finder det af afgørende betydning, at der bliver tilvejebragt et samlet beslutningsgrundlag for den fremtidige ordning omkring Tange Sø og Tangeværket.

Regeringen foreslår derfor, at der med dette lovforslag gives hjemmel til, at Miljø- og Energiministeriet forlænger den nuværende koncession for Tangeværket med 2 år. Denne periode vil blive brugt til en nøjere undersøgelse af de 2 løsningsmodeller, som har været fremherskende i de senere års debat: et kort omløbsstryg uden om Tangeværket og et langt omløbsstryg uden om Tange Sø.

Idet der i øvrigt henvises til lovforslaget med bemærkninger, skal jeg anbefale forslaget til Folketingets velvillige behandling.